

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 12

ЧИРВА Ю.І.
доцент, кандидат
історичних наук

УДК 94(479.24)02

ГРУЗИНСЬКО-ОСЕТІНСЬКИЙ КОНФЛІКТ КІН. ХХ – ПОЧ. ХХІ ст.: ВІД ВИЯВІВ СЕПАРАТИЗМУ ДО РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Стаття присвячена розгортанню грузинсько-осетинського конфлікту в пострадянській Грузії.

Ключові слова: *проголошення незалежності, Південна Осетія, сепаратизм, російська воєнна інтервенція.*

Статья посвящена развертыванию грузинско-осетинского конфликта в постсоветской Грузии.

Ключевые слова: *провозглашение независимости, Южная Осетия, сепаратизм, российская военная интервенция.*

The article is devoted of Georgian-Ossetian conflict in post-soviet Georgia.

Keywords: *the proclamation of the independence, South Ossetia, separatism, Russian military intervention.*

Події останнього часу в Україні, пов'язані з фактичною анексією Росією Криму та підтримкою Кремлем самопроголошених ДНР і ЛНР, є яскравим свідченням посилення імперських амбіцій пугінського керівництва. На жаль, втручання Москви у внутрішні справи суверенних держав під різноманітними гаслами стало на початку ХХІ ст. провідною рисою російської дипломатії. Прагнення В.Путіна повернути під контроль Кремля країни пострадянського простору не є сьогодні секретом для світової громадськості. Можна погодитися з українським публіцистом В.Грузінім, який, говорячи про сучасного російського лідера, зазначає: «Воєнний похід в Грузію та бліцкриг в Криму оживляють у нього напівзабуте відчуття могутності наддержави за власною сідницею. Мовляв, ми всіх змусимо рахуватися з собою! ХХІ століття усе одно буде нашим!» [4, с.5].

Зазначені підходи до розв'язання проблем взаємовідносин з сусідніми країнами не могли не підштовхнути В.Путіна до використання грузинсько-абхазьких і грузинсько-південно-осетинських протиріч для посилення позицій Росії на Кавказі.

Осетини є прямими потомками іраномовних аланів і тому етнічно не споріднені з грузинами. Територія Осетії у 1744 р. увійшла до складу Російської імперії, де й залишалася до бурхливих подій 1917-1922 рр. Встановлення в Закавказзі радянської влади не зняло з порядку денного питання національно-державного будівництва в регіоні. Керуючись виключно прагматичними міркуваннями, московський центр в період підготовки підписання союзного договору 1922 р. зробив це далеко не кращим чином. Так, Осетія опинилася у складі двох суб'єктів СРСР. Північна її частина з центром у Владикавказі стала частиною РСФФР. Південна з центром у Цхинвалі увійшла до складу радянської Грузії, а з грудня 1922 р. - Закавказької Федерації. Логічно, що утворена ще у квітні 1922 р. Південно-Осетинська автономна область (ПОАО) після проголошення 5 грудня 1936 р. Грузинської РСР повернулася під контроль Тбілісі.

Прагнення російських і грузинських осетинів жити у складі єдиної республіки не розцінювалося в Москві як нагальне, адже за радянської доби і ті, і інші були громадянами СРСР, а кордони між Росією і Грузією розглядалися як адміністративні. Проте за часів горбачовської «перебудови», коли національні рухи перетворилися в реальну політичну силу, ситуація кардинально змінилася. В Грузинській РСР з метою перехоплення у опозиції популярних гасел культурного відродження Грузії компартія санкціонувала утворення Товариства Руставелі. Однак у 1988 р. в республіці відбулася політизація рухів, на основі дисидентських груп виникло декілька партій, а з ініціативи відомих грузинських дисидентів З.Гамсахурдіа і М.Костави було створено Товариство Святого Іллі Праведного. Опозиціонери виступали проти змін в законодавстві СРСР, які б робили фактично неможливим вихід Грузії зі складу Радянського Союзу [6, с.307].

В Тбілісі антиурядові сили 4 квітня 1989 р. розпочали акції протесту, в яких прийняли участь десятки тисяч чоловік. Було створено страйковий комітет, деякі підприємства припинили

роботу. Лунали вимоги проголошення незалежності Грузії, введення на її територію військ ООН, вступу республіки до НАТО. За таких умов І секретар ЦК КПГ Д.Патіашвілі, отримавши відповідну санкцію Кремля, вдався до силового придушення мітингу. 9 квітня підрозділи МВС і збройних сил витіснили протестувальників з центральної частини міста. При цьому загинуло 19 чоловік і більше 3 тисяч звернулося за медичною допомогою [6, с.309].

Було б зайвим говорити про те, що подібна акція викликала обурення абсолютної більшості грузинів. Компартія почала стрімко втрачати свій авторитет. У травні 1989 р. подав у відставку Д.Патіашвілі, а на парламентських виборах 28 жовтня 1990 р. безумовну перемогу здобула керована З.Гамсахурдіа коаліція «Круглий стіл – вільна Грузія». 9 квітня наступного року Верховна Рада республіки на підставі результатів проведеного у березні референдуму прийняла Акт про відновлення державної незалежності Грузії. Перемога З.Гамсахурдіа на президентських виборах 26 травня 1991 р. завершила процес формування державних структур суверенної країни.

Зазначені події викликали серйозні занепокоєння у жителів Південної Осетії, тим більше, що на відміну від Абхазії осетини склали абсолютну більшість населення автономії – 66,2% у 1989 р. [5, с.137].

Ще наприкінці 1988 р. виник осетинський національно-демократичний рух «Адамон Нихас», який вустами своїх лідерів закликав до виходу ПОАО зі складу Грузії та її об'єднання з Північною Осетією. Об'єднана Осетія вбачалася складовою частиною РРФСР. Проте керівництво автономної області не було в той час таким радикальним. 10 листопада 1989 р. XII надзвичайна сесія ради народних депутатів Південно-Осетинської автономної області проголосив регіон автономною республікою у складі Грузинської РСР і звернулася до Верховної Ради Грузії розглянути таке рішення. Однак президія ВР Грузії 16 листопада відхилила звернення керівників ПОАО. Це було сприйнято прихильниками незалежності Осетії як виклик. 23 листопада 1989 р. грузинські націоналістичні рухи здійснили невдалу спробу провести в Цхінвалі свій мітинг. Незабаром в області почалися зіткнення між грузинськими і осетинськими збройними формуван-

нями, в які були втягнуті і підрозділи внутрішніх військ СРСР [6, с.327].

Масла у вогонь додало оприлюднення Закону СРСР «Про порядок розв'язання питань, пов'язаних з виходом союзної республіки з СРСР» від 3 квітня 1990 р. Згідно до його положень будь-яка радянська автономія набувала права залишитися в складі Радянського Союзу в разі виходу з нього союзної республіки.

20 вересня 1990 р. Південно-Осетинська обласна рада прийняла декларацію, відповідно до якої автономна область проголошувалась Південно-Осетинською Радянською Демократичною Республікою. 9 грудня відбулися вибори до Верховної Ради самопроголошеної республіки. Однак 11 грудня грузинський парламент не тільки скасував їх результати, але й ліквідував південно-осетинську автономію взагалі. Наступного дня на території Цхивалі і Джавського району ПОАО було запроваджено надзвичайний стан. 6 січня 1991 р. в Південну Осетію були перекинуті грузинські збройні формування, наслідком чого стала втеча понад 10 тисяч осетинів регіону до Росії.

Явно запізнилася з реакцією на зазначені події офіційна Москва. Лише 7 січня 1991 р. М.Горбачов видав указ, яким рішення ВР ПОАО про проголошення незалежності і ВР Грузії про ліквідацію автономії Південної Осетії проголошувалися такими, що втратили чинність.

Згодом сталося введення частин грузинської Республіканської гвардії з важкою технікою на територію самопроголошеної республіки та початок блокади Цхінвалі, що призвело до подальшої ескалації конфлікту. Оборону південноосетинської столиці здійснювали підрозділи так званої «Національної гвардії», створеної фактично за власний рахунок осетинським бізнесменом О.Тезієвим. За офіційними даними в період з 1989 по 1992 рр. в Південній Осетії загинуло понад 800 чол., було поранено 1700, зникло без вісті – понад 100. Грузинськими військами було зруйновано та знищено більше 100 сіл, селище Знаур, цілі квартали Цхінвалі [10, с.7].

У відповідь на дії грузинських властей 19 січня 1992 р. в Південній Осетії був організований референдум «Про державну незалежність і (або) возз'єднання з Північною Осетією». У голосуванні прийняли участь 53 441 чол. З них позитивно на постав-

лене питання відповіло 53 297 чол., негативно – 57. 87 бюлетенів було визнано недійсними.

Наступним кроком дистанціювання від Тбілісі стало проголошення політичним керівництвом Цхінвалі 29 травня 1992 р. незалежності Республіки Південна Осетія (РПО). В документі, зокрема, зазначалося: «Територія Республіки Південна Осетія є неділимою і відтепер на території Південної Осетії мають силу виключно Конституція і закони Республіки Південна Осетія» [10, с.2].

На той момент внаслідок державного перевороту в Грузії у січні 1992 р. З.Гамсахурдіа вже був усунений з поста президента. Країну очолив Е.Шеварднадзе, який повернувся з Москви і у жовтні 1992 р. був обраний головою Державної Ради республіки. Однак для офіційного Цхінвалі, попри всі очікування, ситуація кращою не стала. М.Блієв справедливо підкреслює: «Шеварднадзе зробив більш жорстким збройний тиск на Південну Осетію, анітрохи не сумніваючись, що, на відміну від Гамсахурдіа, він принесе Грузії очікувану перемогу над Осетією [1, с.443].

Така перспектива здавалася цілком реальною, адже Е.Шеварднадзе вдалося добитися від командування Закавказьким військовим округом колишньої Радянської Армії передачі зброї і бронетехніки грузинським збройним силам. Слід врахувати й те, що ім'я нового лідера Грузії було широко відомим в усьому світі. Більш того, на Заході Е.Шеварднадзе сприймався як взірець демократичного політика і тому певний час функціонування РПО вважалося виключно як вияв сепаратистських настроїв частини грузинського населення.

Однак масований обстріл грузинами Цхінвалі і звернення керівництва РПО до Москви з проханням виступити посередником у конфлікті докорінно змінили ситуацію в регіоні. Кремлю в той час було вкрай необхідним виступити в якості миротворця на Кавказі. Якомога швидше врегулювати грузинсько-південноосетинські відносини було і в інтересах Тбілісі, оскільки вже наближалось до небезпечної межі грузинсько-абхазьке протистояння. За таких умов в Сочі відбулася зустріч Б.Сльцина і Е.Шеварднадзе. Її наслідком стало підписання 24 червня 1992 р. Сочинської угоди. Основні положення договору були

наступними: сторони брали не себе зобов'язання припинити вогонь і відвести війська із зони зіткнення; Росія мусила вивести з Південної Осетії дислоковані там інженерно-саперний і вертолітний полки; створювалась Змішана Контрольна Комісія (ЗКК) для здійснення контролю над припиненням вогню і розпуском загонів самооборони; заборонялося проведення блокад і застосування економічних санкцій; в РПО вводилися миротворчі сили у складі трьох батальйонів (російського, грузинського та осетинського) [7, с.47].

30 жовтня 1995 р. за посередництва Росії і ОБСЄ між грузинською і осетинською сторонами почалися переговори про врегулювання конфлікту. 16 травня 1996 р. в Москві був підписаний «Меморандум про заходи щодо забезпечення безпеки та укріплення взаємної довіри». Після його підписання мали місце декілька зустрічей між президентом Грузії Е.Шеварднадзе і президентом Південної Осетії Л.Чибіровим, а також головами відповідних урядів [5, с.143].

Як сприймалися досягнуті домовленості Кремлем яскраво свідчить точка зору російського історика О.Шишова, який незадовго до серпневих подій 2008 р. писав: «Стабільність в РПО забезпечується силами обмеженого контингенту російських миротворців, яким доводиться постійно мати справу з відвертими провокаціями грузинської сторони. Південна Осетія залишається в рублевій зоні і в правовому полі Російської Федерації. Майже всі її мешканці осетинської національності мають паспорти РФ» [9, с.461].

Звичайно, така оцінка правового статусу Південної Осетії суперечила позиції офіційного Тбілісі. Проте навіть за таких складних умов Е.Шеварднадзе намагався врегулювати грузинсько-російські відносини щодо проблем РПО. Так, 22 грудня 2000 р. між сторонами була підписана міжурядова угода про взаємодію у відновленні економіки в зоні грузинсько-осетинського конфлікту і поверненні біженців.

Але вже наступного року ситуація в РПО докорінно змінилася. На президентських виборах 6 грудня 2001 р. перемогу здобув Е.Кокойти, який і не намагався приховувати своїх проросійських настроїв. 15 січня 2002 р. парламент Південної Осетії прийняв постанову просити власті РФ прийняти республіку до

складу Росії. Таким чином, не витримує критики теза сучасних кремлівських політиків, згідно до якої антигрузинські виступи осетинів РПО почалися лише після приходу до влади в Грузії М.Саакашвілі.

З іншого боку, важко заперечувати факт різкого загострення грузинсько-осетинських відносин в країні після перемоги «революції троянд» у 2003 р. Але пояснюється це не якоюсь ірраціональною люттю нового лідера Грузії до представників національних меншин, а елементарним і цілком зрозумілим прагненням президента М.Саакашвілі зберегти територіальну цілісність держави.

В ряді випадків акції офіційного Тбілісі можна оцінити як пряме порушення раніше досягнутих домовленостей. Так, 31 травня 2004 р. в зону грузинсько-осетинського конфлікту були перекинуті грузинською стороною були перекинуті підрозділи внутрішніх військ та важка військова техніка. З другої половини червня 2004 р. на території Південної Осетії грузинами велися регулярні обстріли осетинських населених пунктів [5, с.144].

5 листопада 2004 р. в ході переговорів між прем'єр-міністром Грузії З.Жванія і президентом РПО Е.Кокойти була досягнута домовленість про демілітаризацію зони конфлікту. 26 січня 2005 р. на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) у Страсбурзі М.Саакашвілі оприлюднив нові мирні ініціативи щодо Південної Осетії, запропонувавши регіону статус широкої автономії. Однак Е.Кокойти відхилив зазначені пропозиції.

Паралельно погіршувалися відносини між Тбілісі і Москвою. Кремль не збирався втрачати отриманих в Грузії за часів Е.Шеварднадзе преференцій і, тим більше виводити свої війська з Абхазії і Південної Осетії. Не випадковим став початок 23 серпня 2005 р. в Північній Осетії маневрів 58-ї російської армії. Водночас в Західній Грузії та Абхазії розгорталася навчання російського миротворчого контингенту, а у Вірменії – спільні російсько-вірменські навчання. Природним було звинувачення М.Саакашвілі Росії у втручання у грузинсько-осетинський конфлікт. Тим самим він дав зрозуміти світовому товариству, що йдеться не про міжетнічний конфлікт, а про можливість агресії РФ проти суверенної країни.

24 серпня 2005 р. російське консульство у Тбілісі припинило видавати в'їзні візи до Росії. Ще через два дні Росія і Грузія обмінялися різкими заявами на тлі акцій протесту біля своїх посольств. По суті, розпочалася дипломатична війна. У вересні 2005 р. Кремль розпочав транспортну блокаду Грузії: заборонявся в'їзд до Росії грузинського автотранспорту, закривався для грузинських літаків російський повітряний простір, припинялося морське сполучення.

За умов, що склалися, акцент Тбілісі на укріплення збройних сил Грузії був абсолютно адекватною реакцією. Ще у 2005 р. їх зальна чисельність не перевищувала 26 тис. чол., на озброєнні яких перебувало всього 79 танків Т-55, 111 одиниць бронетехніки (БТР-70, БТР-80, БМП-1) [3, с.139].

В результаті плідної роботи президентської адміністрації та міністерства оборони Грузії, звичайно, за активної участі американських і західноєвропейських інвесторів, на серпень 2008 р. у розпорядженні М.Саакашвілі перебувало вже 240 танків, від 270 до 300 бронетранспортерів та бойових машин піхоти, 320 одиниць ствольної та реактивної артилерії, 12 штурмовиків Су-25, 40 вертольотів [8, с.285].

Армія РПО не могла конкурувати за своєю боездатністю зі збройними силами Грузії. Маючи чисельність всього 3 тис. чол., вона мала на озброєнні 87 танків, 95 гармат і мінометів, 180 бронемашин, три вертольоти [5, с.150].

В Москві, розуміючи рівень загрози для існування проросійського режиму Цхінвали, вирішили вдатися до політики «демонстрації м'язів». У червні 2008 р. були проведені позапланові вчення Північно - Кавказького військового округу за участю 8 тис. чол. Вони проводилися спільно з підрозділами ВПС і ППО, а також силами Чорноморського флоту і Каспійської флотилії. Крім того, у вченнях приймали участь підрозділи ПДВ Псковської дивізії [8, с.294].

Не слід, крім того, забувати про присутність так званих миротворчих російських військ в Південній Осетії. Їх основу складали контрактники 19-ї мотострілецької дивізії 58-ї армії. За чисельністю вони поступалися грузинським військам, але в розпорядженні росіян була авіація 4-ї повітряної армії, до складу якої входили два полки штурмовиків Су-25, полк бомбардуваль-

ників Су-24, ескадрилья винищувачів та три ескадрильї вертольотів [2, с.5].

На початку серпня 2008 р. рівень конфронтації між грузинськими і осетинськими військами був таким, що для початку воєнних дій був потрібен лише привід. В умовах періодичних вогневих контактів між супротивниками це було зробити не складно. Використовуючи факт чергового обстрілу Цхінвалі, війська 58-ї російської армії через Рокський тунель вдерлися на територію суверенної держави. А оскільки вона за чисельністю перевищувала всі збройні сили Грузії, то результат війни можна було передбачити заздалегідь.

Таким чином, ескалація грузинсько-осетинського конфлікту стала наслідком дії одразу декількох факторів. До таких належали: невизначеність правового статусу північно-осетинської автономії, прагнення осетинів жити після розпаду СРСР у складі єдиної держави, політика суцільної «грузинізації» республіки, яку проводив уряд М.Саакашвілі. Проте головним дестабілізуючим чинником у грузинсько-осетинських відносинах все ж була агресивна зовнішня політика Кремля в Закавказзі. Переслідуючи шляхетні на словах цілі захисту національних меншин республіки від «великогрузинського шовінізму», російські лідери постійно посилювали тиск на керівництво Грузії. Коли ж дипломатичні заходи та тактика залякування себе вичерпали, Москва вдалася до прямої воєнної агресії, що сором'язливо було названо кремлівськими політиками «примусом до миру».

Список використаних джерел і літератури

1. Блиев М. Южная Осетия в коллизиях грузино-российских отношений / Марк Блиев.- М.: Европа, 2006.- 472 с.
2. Бутусов Ю. Как цхинвальский блицкриг стал «принуждением к отставке» / Ю.Бутусов // Зеркало недели.- 2008.- №30.
3. Гродненский Н.Н. Кавказская война XXI / Николай Николаевич Гродненский.- Минск: Современная школа, 2009.- 384 с.
4. Грузин В. Грозный окрик судьбы / В.Грузин // Зеркало недели.- 2014.- №28.
5. Жуков Д. Войны на руинах СССР / Дмитрий Жуков.- М.: Яуза; Эксмо, 2009.- 256 с.

6. Конфликты и войны после распада СССР / В.Ю.Богданович, А.Я.Маначинский, В.А.Муха, А.А.Бортник.- К.: Кий, 2007.- 420 с.
7. Кочетков А. Южная Осетия. Вооруженная агрессия и миротворческая война / А.Кочетков, А.Мартынов, М.Пискорский.- М.: Книжный мир, 2009.- 96 с.
8. Широкоград А.Б. Кавказский капкан / Александр Борисович Широкоград.- М.: Вече, 2009.- 352 с.
9. Шишов А.В. Схватка за Кавказ. XVI – XXI века / Алексей Васильевич Шишов.- М.: Вече, 2007.- 480 с.
10. Южная Осетия. Хроника событий грузинской агрессии. 1988-1992 / Сост. Б.Е.Чочиев, М.К.Джиоев.- Цхинвал: Гос. комитет по делам национальностей и миграции РЮО, 1996.- 175 с.